

Crítica de llibres

La tecnologia com a sistema

ZABALETA URKIOLA, I.

Tecnología de la información audiovisual

1a ed. Barcelona: Bosch, 2003, (Col·lecció Comunicació; 27) ISBN 84-7676-823-0

per Carme Ferré Pavia, professora titular del Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)

L'editorial Bosch –en la col·lecció on han aparegut els clàssics de Raymond Williams i Jensen i Jankowski– ha publicat el manual d'Iñaki Zabaleta *Tecnología de la información audiovisual*, una obra ambiciosa que revisa els sistemes i els serveis de ràdio, televisió, internet i telefonia analògics i digitals, tant per cable com per satèl·lit i terrestres. En aquesta obra de 650 pàgines, amb una certa voluntat enciclopèdica, Zabaleta fuig de l'eufòria i del determinisme tecnològics que per a ell suposa el que s'ha anomenat *societat de la informació –societat xarxa* de Castells inclosa– per la lògica que deslliga la tecnologia de la cultura.

És clar, però, que una obra d'aquest tipus (que ultra els fonaments teòrics també repassa els tècnics, les xarxes, els sistemes, la indústria i la seua regulació, així com la tecnologia productiva que s'hi vincula) no pot evitar un decantament *tecnologista* important. Iñaki Zabaleta, catedràtic del Departament de Periodisme de la Universitat del País Basc i director de documentals i informatius televisius, s'ha ajudat de la física i de l'enginyeria perquè totes les parts fossin d'una base sense màcula.

És tranquil·litzador, això sí, que repasse els fracassos tecnològics, cadàvers més o menys exquisits com ara el videotext, pura arqueologia que els anys vuitanta va tenir una vida curtíssima. En l'horitzó proper de l'apagada

analògica, tant aquesta revisió com la del funcionament dels sistemes analògics col·loquen l'obra entre la història, l'estructura i la tecnologia dels mitjans audiovisuals. És en aquest context de pas a la Televisió Digital Terrestre (TDT) que el detall en l'explicació de conceptes com ara *convergència, penetració o amplada de banda* poden ser útils a tots aquells que d'una manera o una altra estiguem vinculats al món de la comunicació.

Des del punt de vista metodològic, Zabaleta busca suport en la teoria sistèmica per donar ordre al llibre, tan ramificat, i aplica el mètode comparatista en analitzar el retard de la implantació de la TDT i també en confrontar els sistemes europeus i els dels EUA. Això ajuda a la comprensió, així com el glossari per moure's en el magma de sigles que conformen les institucions, les empreses, els sistemes, les tecnologies i les lleis relacionades amb l'audiovisual. Tot plegat fa d'aquesta obra una guia útil en el camp de la prospectiva i de l'ensenyament de l'estructura de la comunicació i de la tecnologia d'aquest macrosector.

La interpretació de la imatge. Entre memòria, estereotip i seducció

JOLY, M.

La interpretació de la imatge. Entre memòria, estereotip i seducció. Barcelona: Paidós, 2003 ISBN 84-493-1439-9 per Fernando de Felipe, professor de la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna, Universitat Ramon Llull (URL)

En un moment editorial en què la major part de les publicacions relacionades amb els estudis universitaris sobre comunicació acaba adquirint l'aspecte sospitos i acomodatici dels manuals d'autoajuda més comercials (són multitud els títols que parlen de com fer guions per a cinema i televisió, com mesurar audiències, com produir pel·lícules, etc.), cal agrair que la col·lecció Paidós Comunicació, dirigida amb tanta voluntat com rigor per Josep Lluís Fecé i José Manuel Pérez Tornero, segueixi entestada a demostrar la seva infrangible vocació acadèmica i, ahora, posi al dia el nostre malparat mercat editorial pel que fa a bibliografia especialitzada.

La referència 144 d'aquest catàleg tan imprescindible és la titulada *La interpretación de la imagen*, un estudi sistemàtic elaborat a partir de textos anteriors per l'autora, la professora Martine Joly de la Universitat Michel de Montaigne-Bordeus III. L'estudi planteja el problema espinós –perquè no s'ha resolt– de fins a quin punt la interpretació dels missatges visuals i audiovisuals que ens envolten i, suposadament, ens determinen simbòlicament, pot arribar a dependre del nostre sistema de creences apriorístic o de la nostra memòria afectiva més que no pas, tal com se solia pensar, de les seves estratègies unilaterals de transmissió (la vella idea del context de producció i recepció). De fet, el títol original del llibre que aquí ens ocupa, *L'image et son interpretation*, és segurament més coherent amb la seva línia argumental, molt més conceptual i abstracta, que el que es pot derivar de la traducció lleugerament desencaixada al castellà que se n'ha fet, orientada, potser de forma interessada, a realçar-ne la instrumentalitat (malauradament, sembla que l'ombra comercial dels manuals és massa allargada).

Val a dir que la nostra no és una crítica *stricto sensu* (com la que coincideix amb l'aparició al mercat d'un títol nou), ja que el llibre de Joly porta publicat més d'un any. La nostra

intenció és més aviat reflexionar en paral·lel i a partir d'allò que en aquest volum tan preuat es proposa, i aprofitar precisament el vol que puguin haver aconseguit en la seva aplicació més immediata els estimulants arguments i les més que heterodoxes conclusions que presenta. No hi ha dubte que el tema que l'autora tracta (de resoldre) en les seves pàgines, el problema de la interpretació i l'anàlisi dels missatges audiovisuals, ja s'ha plantejat una i mil vegades amb anterioritat per tot tipus d'autors, des de les perspectives més variades i a través de diferents èpoques. Ella mateixa repassa algunes de les escoles més importants de pensament que, des de temps immemorials, han consagrat els esforços epistemològics a una tasca tan noble com ingrata –ja que és eternament inconclusa–, examinant amb rigor autèntic tant els seus encerts com els fracassos més sonats, i oferint de pas al lector no iniciat en el tema una mena de vademècum crític en què les obres de referència se succeeixen en un perfecte ordre i concert bibliogràfic. Deixant clar en tot moment el seu deute formatiu amb la (primera) semiòtica, l'autora s'esforça per posar al dia una disciplina tan injuriada com aquesta evitant caure en l'estèril i abstret debat terminològic, debat que no fa més que immobilitzar la seva anhelada instrumentalitat. A canvi proposa una actitud/activitat crítica que, sense deixar de ser rigorosa en cap moment, resulta molt més oberta i comprensible per al lector o lectora potencial. Perquè si una obra com aquesta serveix per a alguna cosa és, precisament, perquè les seves propostes puguin finalment ser revisades, provades, jutjades i posades en crisi per totes les persones que s'hi apropin amb l'esperança de trobar-hi un model metodològic definitiu, és a dir, aplicable, contrastable i incontestable.

No hi ha dubte que els (tres?) darrers anys han estat especialment convulsos, extrems i contradictoris pel que fa als missatges audiovisuals. Missatges típicament postmoderns que han pogut adquirir un caràcter indistint i fins i tot intercanviable d'advertència, prova, hipòtesi, propaganda o simulacre, i que van des de les colpidores seqüències de l'11 de setembre novaiorquès a la retransmissió en *dirigit* directe de les guerres de l'Afganistan o l'Iraq; dels falsos documentals (*mockumentaries*) que inunden i contaminen sense manies el camp de la ficció als pamflets benintencionadament maniqueus de Michael Moore; de la *mediaidiotitzada* campanya presidencial nord-americana a

la manipulació informativa de l'11-M; de l'emergència de nous infonèmens representacionals (videojocs, internet) als codis d'autoregulació televisiva que tot just comencen a fer les primeres passes; de la imparable emergència del nou cinema digital a la mort del concepte mateix d'autoria fílmica.

Joly vertebrava la seva obra a partir d'una tesi que, no pel fet de ser coneguda, resulta menys estimulante: contra el que se sol afirmar, les imatges, com a textos descodificables, adquireixen als ulls de l'espectador o l'espectadora una independència imprevista pel que fa al seu sentit últim. Un sentit que el lector, convertit en usuari capritxós d'aquestes imatges, modela al seu gust més enllà de les expectatives d'interpretació que l'autor hi hagi dipositat sobre la base del context de producció o recepció. Com a textos complexos, les imatges (d'arrel literària, fotogràfica, fílmica o televisiva) adquireixen ràpidament una vida pròpia que articula sentits, relacions o vincles afectius que no estaven programats *a priori*, i es converteixen en projectes de sentit tan autònoms com contradictoris, la memorització dels quals es modula a partir d'estratègies complexes d'identificació que no fan sinó constatar la seva precària transcendència. Interpretar les imatges no vol dir només analitzar-les, descobrir-ne el sentit últim, unidireccional, hegemònic. *Interpretar* les imatges significa primer de tot *entendre* com aquestes acaben establint sofisticats compromisos de lectura, valors d'ús que, no pel fet de ser evidents, anul·len o desplacen la seva esquiva i arbitrària potencialitat. Plantejat el problema des d'aquesta perspectiva, no hi ha dubte que el projecte metodològic de Joly pren un relleu especial en aquells moments en què es resigna a assumir la inconsistència del sentit com a punt de partida, i no, com s'ha fet sovint, com a renúncia final acceptada.

Aquesta estratègia es revela en tota la seva plenitud instrumental en el moment en què és sistemàticament aplicada al mitjà cinematogràfic, àmbit de significació especialment inestable atesa la seva naturalesa etèria i les múltiples contaminacions i interferències que pateix. Contra tot pronòstic, la interpretació fílmica és en rigor una activitat que té molt més a veure amb la deriva hermètica que amb el positivisme del mètode científic. Aquesta idea, àmpliament acceptada ja entre els investigadors de tot el món, se segueix posant en dubte avui dia, si és que no es nega obertament, per part de la que anomenarem

comunitat crítica, el col·lectiu professional altament corporativista que exerceix la tasca inconscient però molt vehement de sapa conceptual des d'aquells púlpits de l'orientació en el consum en què s'han acabat convertint les pàgines dels diaris, les revistes especialitzades o els programes que des de la ràdio i la televisió s'ocupen d'aquests assumptes. Allunyada per sempre de les seves arrels romàntiques (Baudelaire, Benjamin, etc.), despolititzada fins a la nàusea i dominada en el seu irreversible procés de desideologització per la *jurisprudència* fèrria del mercat, la crítica contemporània es limita majoritàriament a servir d'aplicada corretja de transmissió entre la indústria i el públic. Un públic que, al seu torn, busca en tota crítica una espècie de guia de consum, d'opinió autoritzada que orienti la seva inversió –que no immersió– cultural i dibuixi a grans trets els valors i els sentits que sospita que pot amagar qualsevol obra/text, i que li han de servir de base tant per assegurar-se'n el gaudi personal –que ja no intransferible–, com per ubicar-lo en un corrent d'opinió, preferentment majoritari, que atorgui al seu exercici com a consumidor un cert caràcter de senyal d'identitat, d'adscripció a una determinada comunitat d'iniciats. Això explica la predisposició cada vegada més evident dels crítics de qualsevol mitjà a elaborar, com si es tractés d'expendre certificats de qualitat, interminables llistes amb el millor i el pitjor de qualsevol gènere, any, estil o tendència. Lluny de circumscriure's a l'àmbit de la premsa especialitzada, aquesta pràctica ha acabat afectant lamentablement el mercat bibliogràfic del nostre país, com es pot comprovar per exemple en el mercat editorial dedicat al món del cinema, cada vegada més congestionat i superficial, on els títols més venuts solen ser monogràfics pretesament enciclopèdics que s'anuncien sense manies com *les cent millors pel·lícules de tal o tal altre gènere*.

Per tant, crítica i interpretació es presenten als ulls del públic com activitats gairebé excloents, ja que tot intèrpret ha d'assumir des del principi la seva futura però digna derrota a l'hora de desxifrar o descobrir definitivament el sentit ocult de qualsevol obra. El crític, al contrari, tendeix a justificar la seva mala consciència proclamant la inutilitat d'aquesta vocació hermètica (incompleta i insatisfactòria quasi per defecte), sabent-se observat des de la distància per un consumidor/usuari (el seu veritable públic) que tan sols desitja claus immediates i *mac-opinions* prèviament

mastegades i de digestió fàcil. La transcendència i el rigor analítics es consideren, avui dia, sinònims de pesadesa acadèmica i consum cultural antiquat, eines i actituds fetes per elitistes i per a elitistes.

Per tot això resulta realment estimulants que una obra com la de Joly s'entesti a agafar el toro per les banyes i demostris que la interpretació dels textos que habiten i saturen la nostra iconosfera actual no és ni ha de ser mai una ciència exacta (quantificable, verificable, dogmàtica), i que les variables que condicionen l'anhelat resultat final (la revelació d'una veritat oculta darrere de la superfície d'una altra obra) són tan permeables, insospitades, esquives i difícils de predir que qualsevol intent de sotmetre-les al dictat d'una metodologia restrictiva no pot sinó acabar amb el més descoratjador dels fracassos. La pràctica de la interpretació, tant si es vol com si no, va molt més enllà del limitat camp d'anàlisi al qual ens tenen acostumats les metodologies d'arrel acadèmica. Els vincles simbòlics i perceptius que qualsevol imatge (ja sigui pictòrica, publicitària, fotogràfica, literària, fílmica o infogràfica) estableix amb el nostre imaginari responen a factors d'identitat/identificació que rauen directament en la nostra memòria, territori especialment capritxós, sinuós i evasiu pel que fa a afectes i indiferències. Pretendre interpretar qualsevol text deixant de banda aquesta consideració prèvia equival, i dispenseu-me el símil borgesià, a intentar desxifrar la naturalesa del temps desmuntant rellotges i tornant-los a muntar sense que ens en sobrin peces. El sentit final de qualsevol text respon en última instància al valor d'ús que aquest aconsegueixi assolir entre aquells als quals va destinat, més enllà fins i tot de les legítimes intencions de l'autor o de les obscures motivacions dels seus canals de distribució. Poques vegades, per exemple, es qüestiona l'*envelliment* del sentit (primigeni) de qualsevol obra. Hauríem de ser capaços d'inferir el desenvolupament que el text ha sofert des del mateix moment de la seva creació, en el qual conflueixen tant les intencions de l'autor com les condicions de producció o la seva primera etapa de recepció. La *solera* del producte és quasi tan important com la previsió del seu ràpid envelliment. Només d'aquesta manera, si som capaços de valorar-la, estarem capacitats per arribar a la possible *essència* (inamovible, intransferible i inqüestionable) que sembla intrínseca a tota obra artística. Sense entendre aquest punt, no aconseguirem ni tan sols

traspassar la pell de fenòmens com el cinema de culte, el *fandom*, la música *indie*, la contracultura o la intertextualitat, formes d'expressió i recepció artística dessacralitzadores que fan de l'obra no ja una unitat de destí, sinó un autèntic grau zero de l'escriptura. Perquè tot procés de lectura comença, com molt bé saben no pocs artistes i cada vegada més especialistes, per un procés previ de reescriptura.

Vist des d'aquesta perspectiva, el llibre de Joly, sense arribar en el fons a cap port, segueix reivindicant la navegació a través dels textos, la pèrdua rigorosa, resignada i gairebé ascètica per l'oceà de la significació. Que ningú busqui en aquesta obra un manual d'ús, ni un marc de referències fàcilment extrapolables a altres textos, a altres àmbits. La imatge, tingui la naturalesa, el format, el canal o el vehicle que tingui, segueix negant-se a atorgar-nos, encara avui, la possibilitat de tenir l'última paraula.

Broadcasting & Convergence. New articulations of the Public Service Remit

FERRELL LOWE, G.; HUJANEN, T. (EDS.)

1a edició Göteborg [Suècia]: Nordicom 2003. ISBN 91-89471-18-0

per Roberto Suárez Candel, becari de Recerca (FI de la Generalitat de Catalunya) del Departament de Periodisme i Comunicació Audiovisual de la Universitat Pompeu Fabra.

Aquest llibre és resultat del Congrés sobre Radiodifusió i Convergència organitzat el 2002 pel Departament de Periodisme i Comunicació de Masses de la Universitat de Tampere (Finlàndia) i la televisió pública finlandesa YLE. En ell hi trobarem ponències presentades durant les jornades de la conferència i materials que es van desenvolupar a posteriori seguint les línies de reflexió proposades. El llibre s'emmarca dintre del projecte RIPE, *Re-visionary Interpretations of the Public Enterprise*, una iniciativa bianual promoguda per diverses universitats escandinaves i nord-americanes que pretén ser un fòrum de debat entre professionals i acadèmics sobre els serveis públics de comunicació. L'edició la fa Nordicom, una reconeguda institució escandinava de recerca en comunicació amb seu a la Universitat de Göteborg, Suècia.

Tal i com indica el seu títol, aquest compendi de ponències té com a objectiu analitzar les línies de recerca i debat així com les problemàtiques professionals relacionades amb el servei públic de radiodifusió que es deriven del procés de convergència tecnològica.

El llibre fa una aproximació a la radiodifusió (*broadcasting*) des de dues perspectives. En primer lloc la considera com un recurs tecnològic. En aquest sentit s'aborden qüestions relacionades amb el marc legal i polític i la superació de les limitacions tècniques que fins ara havien propiciat la necessitat d'un control o d'una planificació pública d'aquesta activitat. El segon punt de vista considera la radiodifusió com una aplicació social. És aleshores quan es parlarà d'esfera i servei públics, en els quals s'articulen i es negocien identitats nacionals o grupals, de construcció i manteniment d'estructures socials democràtiques, d'un mercat dels mitjans de comunicació plural i de promoció i expressió cultural.

No estem davant d'una aproximació històrica o

revisionista del temes proposats. Els editors del llibre han fet una selecció de materials que ofereixen un acostament a l'actualitat de la radiodifusió i el servei públic dintre de l'àmbit de la convergència i la digitalització. D'aquests dos àmbits, el primer seria la premissa ideològica i el segon, la plataforma per a la seva aplicació.

Amb bon criteri, el llibre està organitzat en tres seccions. La primera, "Public Service concepts in context", ens ofereix set textos sobre el context social en el qual servei públic i la convergència conflueixen, sobre els discursos polítics que s'originen i les solucions o aplicacions de diversos governs davant aquesta conjuntura. A la segona secció, "Public Services principles and priorities", trobarem altres set contribucions que reflexionen sobre l'adequació, l'adaptació i els canvis necessaris que la radiodifusió pública ha d'afrontar de forma imminent. Finalment, a la tercera part del llibre, "Public access and participation", les sis ponències que la componen reflexionen sobre els antics i nous rols de les audiències i la transició entre ells, les noves aplicacions i serveis de la societat de la informació i la desaparició progressiva de les fronteres entre els mitjans i els seus continguts; fenòmens que el servei públic no pot obviar si vol garantir la seva existència i la consecució dels seus objectius.

A dins de cada capítol els textos estan organitzats amb una lògica que ens condueix de les reflexions més generals, àmplies i teòriques cap a l'exposició de casos pràctics o els resultats de recerques.

Cal destacar l'esforç fet pels editors, que han volgut donar al compendi un caràcter transatlàntic molt enriquidor per al lector o la lectora. S'hi confronten reflexions teòriques i casos pràctics europeus i nord-americanes. Ateses les diferències en l'aproximació al servei públic que aquestes societats i els seus mercats audiovisuals han experimentat, se'ns presenta una bona oportunitat per contrastar idees i visions força diverses. Això permet una relativització dels conceptes previs que puguem tenir sobre el tema tractat i se'ns suggereixen noves reflexions. Trobarem textos que ens parlen del Canadà, del Regne Unit, Rússia, Alemanya, Holanda, els Estats Units i Dinamarca.

El llibre no planteja noves qüestions teòriques sobre les quals no s'hagi fet recerca o debatut anteriorment, però sí resulta innovador en l'aproximació que els autors fan sobre el tema així com per les reflexions que se'n deriven.

Cal destacar la tendència general de totes les ponències cap a la defensa de la supervivència, la consolidació i el desenvolupament del servei públic de radiodifusió en la nova estructura dels mitjans propiciada per la convergència i la digitalització. Així doncs, no ens trobem davant un text que vulgui lloar reiteradament les noves possibilitats que apareixen al panorama audiovisual, sinó amb una revisió crítica del discurs tecnològic dominant.

Un dels aspectes més rellevants del llibre és la multiplicitat de definicions de convergència que s'hi donen i la diversitat dels àmbits teòrics des dels quals es formulen. S'identifica com un procés i construcció ideològica associada al corrent neoliberal que supera la seva naturalesa tecnològica per emmarcar-se al discurs polític i econòmic i que justifica la desregulació i la concentració empresarial. Convergència és per a molts dels autors sinònim de confiança cega en les forces del mercat, en la lliure competència dels agents implicats i en l'increment de la capacitat d'elecció dels usuaris com a elements per garantir el pluralisme i la diversitat. A més, es destaca com s'hi ha associat la tecnologia, d'una manera axiomàtica i determinista, per cobrir els interessos comercials.

Els autors plantegen aquest escenari i defensen la necessitat del servei públic, així com la validesa de les seves funcions i objectius, com a única eina per assegurar el caràcter democràtic i plural del sistema de mitjans de comunicació. Òbviament no es defuig la necessitat de reestructuració i redefinició de la radiodifusió pública, els seus objectius i les seves funcions socials. Cal revisar quin són el continguts i serveis a cobrir, i això suposarà exclusions i noves incorporacions. A més, es defensa una nova relació entre servei públic i tecnologia en la qual no es vegi a aquesta com una amenaça, sinó com una eina que permetrà noves possibilitats.

També s'aborda la imminent revisió de la legislació i es suggereix l'estudi de les fórmules d'auto i coregulació. En aquest sentit el casos nacionals exposats són una interessant manera de contrastar les diferents aproximacions que els estats, com a ens reguladors, controladors i organitzadors, han efectuat sobre aquest tema.

Al llibre també hi trobarem els resultats de diverses recerques sobre la creació de comunitats d'interès, participació dels espectadors i les espectadores, interactivitat o accés a continguts. Es discuteix sobre les diferents

propostes que les ofertes comercials i el servei públic han efectuat en aquests àmbits. Es suggereix l'estudi de les experiències comercials amb èxit per trobar una possible aplicació a l'àmbit públic.

Sobre la digitalització i la interactivitat també es fa una crítica dels discursos futuristes i es defensa la necessitat de prudència en la creació de nous continguts i serveis. Els resultats de les experiències dutes a terme fins al moment conviden a revisar les formulacions teòriques que preveuen una transformació radical de la naturalesa dels mitjans audiovisuals i de les relacions que hi estableixen les persones.

Aquest llibre serà una lectura útil per a aquells acadèmics o professionals que vulguin trobar noves idees i suggeriments per a la reflexió sobre com el servei públic ha d'afrontar l'era de la globalització, la convergència, la digitalització i la societat de la informació. La seva estructura permet una lectura àgil i discontinua que s'adapta als interessos i necessitats de cadascú.